

Ik had je zestig jaar beloofd

De laatste zeven maanden van een aids-patiënt

Ik had je zestig jaar beloofd

De laatste zeven maanden van een aids-patiënt

Verhaal van Anton Taris
door Carlien Taris

Schrijver: Anton Taris
Coverontwerp: Carlien Taris
ISBN: 9789403818986
© Carlien Taris

Voor mijn lief

(...)

Nooit zal ik zijn hand in de mijne weten.
Maar steeds blijf ik hem nieuwe lof toezingen
En wat men looft, dat heeft de geest bezeten.

August von Platen.

∞

(...)

Ik heb 't gevonden, het menshegeluk,
al moest ik worden vier en dertig jaar
Eer ik het vond, en ging veel trachten stuk
in spannend worstlen en ijdel gebaar.
Maar zoo zeker als daarbuiten de zon de
wereld befloerst, heb ik het geluk gevonden.

Herman Gorter.

Voorwoord

Ter nagedachtenis aan mijn ooms.

Anton heeft dit boek in de jaren '90 geschreven, met het idee om het ooit uit te geven. Helaas is dat er nooit van gekomen. Na het overlijden van zijn partner Peter, werd Anton zelf ziek, en in 1995 is hij overleden.

Na veel overwegingen heb ik besloten dit manuscript alsnog uit te geven. Het was altijd de wens van Anton en Peter dat hun verhaal verteld zou worden — en die wens wil ik graag in vervulling laten gaan.

Anton en Peter wilden hun verhaal delen omdat zij zo onvoorbereid het ziekteproces zijn ingegaan. In die tijd was er weinig bekend over het leven met aids, over de aftakeling, de angst en de eenzaamheid die ermee gepaard gingen. Tegenwoordig is aids gelukkig niet meer automatisch een doodvonnis, dankzij medicatie en begeleiding. Dit boek vertelt het verhaal van een lijdensweg die hopelijk nooit meer nodig zal zijn.

Maar bovenal vertelt het boek het verhaal van twee mensen die elkaar trouw bleven — ook in hun donkerste dagen.

In de jaren sinds de eerste uitgave is er veel veranderd, maar het verhaal van Anton en Peter raakt me nog steeds diep. Ik merk dat het boek weinig bekendheid heeft gekregen, en dat is jammer. Niet om het boek zelf, maar om het verhaal — hún verhaal.

Hun liefde, strijd en veerkracht verdienen het om opnieuw gehoord te worden. Daarom breng ik dit boek opnieuw uit. In de

hoop dat het alsnog anderen raakt, inzicht geeft of troost biedt
— zoals het dat voor mij deed tijdens het herschrijven.

Carlien Taris

1

Amsterdam, 30 maart 1992

Het afgelopen jaar is mijn vriend overleden aan de gevolgen van aids. Precies zeven maanden nadat de diagnose was gesteld. Wij hebben nooit geweten dat hij seropositief was. Zonder voorbereiding zaten wij plots middenin zijn ziekte, in grote paniek, want we wisten niet meer over aids dan andere weldenkende burgers.

Dit boek bestaat uit dagboekantekeningen van mij en fragmenten van brieven die Peter tijdens zijn ziekteproces heeft geschreven. Het intense verdriet, de wanhoop en het gevoel van machteloosheid die ons overvielen, maar ook de vele momenten van geluk en de enorme inhoudelijke groei van onze relatie in deze korte periode.

Peter heeft mij gevraagd dit boek te schrijven zodat anderen hierdoor wellicht iets meer voorbereid een dergelijke crisis onder ogen kunnen zien.

Het is een boek van ons samen. We hebben hier samen doorheen ontmoeten; hij als patiënt, ik als partner van de patiënt. De patiënt die moest aanzien hoe het leven hem door de vingers glipte en de partner die volslagen hulpeloos moest toezien op het ondraaglijk lijden van zijn allerliefste.

Peter heeft mij in zijn lijden geleerd wat het betekent om moed, wilskracht en doorzettingsvermogen te hebben. Dat het mij gelukt is dit alles op papier te krijgen, is voornamelijk aan hem te danken.

Dankjewel schat...

Anton

2

Achteraf kunnen we de exacte datum aangeven waarop Peter voor het eerst echt ziek werd. Hoelang hij daarvoor al heeft rondgelopen met het hiv-virus weten we niet. Dat blijft een zinloos gissen en vermoeden. Het heeft geen zin een vinger te wijzen naar een onduidelijke figuur in het verleden, die hem geïnfecteerd zou kunnen hebben. Daar zijn het er simpelweg te veel voor geweest. Bovendien maakt de variërende lengte van de incubatietijd het onmogelijk om hierover iets zinnigs te zeggen. De eerste aanwijzing die we kregen dat er iets mis was met Peters gezondheid kregen we in juli 1990. Hij genas maar niet van een voedselvergiftiging, die we beiden hadden opgelopen tijdens een dinertje ter ere van ons tweejarig samenzijn. Op een prachtige zomerse dag had Peter een tafel gereserveerd in een restaurant aan de rand van de stad. Wij woonden in Amsterdam Zuid, vlakbij de RAI. Het restaurant was niet ver bij ons vandaan. Het weer was zo goed dat we buiten konden eten op het terras aan het water. Een verrukkelijke avond. We genoten van het weer, het eten en van elkaar. Ik keek naar mijn lange, slanke vriend en voelde me heel gelukkig. Peter werd een beetje kaal, maar zag er goed uit met zijn rossige, kort getrimde baardje. Die avond zag hij er extra mooi uit in een prachtig blauw, groen en wit poloshirt, een smetteloos witte broek met blauwe schoenen eronder. Zijn huid had een bruine tint en zo voor het oog blaakte hij van gezondheid. We hadden de rust tussen ons hervonden na een roerige periode en waren blij met ons besluit door te gaan met onze relatie. Ik kon er trots op zijn dat hij op mij was gevallen, met zijn kappersoog. Ik was wat kleiner en dikker dan hij. Ik droeg een bril en een snor, die hij af en toe bijwerkte, evenals mijn donkerblonde haar. Hij was mijn persoonlijke stylist. Peters kapperszaak liep goed en ik had net weer een volledige baan als docent Engels en Nederlands op de Mavo in Haarlem. Kortom, het ging ons goed. We kwamen die avond laat thuis, vreeën en vielen tevreden in slaap. Diep in de nacht werden we bijna gelijktijdig wakker. Vanaf dat moment ontstond een gevecht om het toilet. Om

beurten sleepten we ons er heen. De diagnose was eenvoudig te stellen: voedselvergiftiging. We hadden hetzelfde gegeten en in de bavarois waren rauwe eieren verwerkt. Rauwe eieren eten op een hete zomerdag is vragen om ellende. De daaropvolgende twee dagen hebben we samen rillend in bed doorgebracht. Dinsdags waren we nog niet hersteld, maar Peters kapperszaak moest weer open, dus Peter ging weer aan het werk. Ik kon me de rust om volledig te herstellen veroorloven, vanwege de schoolvakantie, maar Peter gunde zich die luxe niet.

Vanaf dat moment is het bergafwaarts gegaan met Peters gezondheid. Er volgde een periode van onzekerheid, waarin zijn lichamelijke klachten alleen maar toenamen in ernst en aantal. In mijn aantekeningen is daarover alleen een korte opmerking te vinden: "Peter heeft maagklachten, al minstens twee maanden. Alles draait nu ook om hem, zijn ziekte, zijn functioneren in de zaak, onderzoeken in het ziekenhuis en de bezorgdheid om de mogelijk uitslag. Het vergt veel van mijn geduld. Ik moet met alles rekening houden: het eten, zijn moeheid, zijn labiele staat."

Peter klaagde na de voedselvergiftiging over maagpijn en een opgeblazen gevoel. Hij merkte dat hij bepaald voedsel niet meer kon verdragen. Vooral voedsel dat veel gasvorming in maag en darmen veroorzaakt, zoals uien, prei en koolsoorten. Ook vetrijk voedsel irriteerde zijn maag en hij had al heel snel een 'vol' gevoel. Hij kon altijd zo genieten van lekker en veel eten. Nu begon hij steeds meer dingen te ontwijken uit angst er zeker van te worden.

Samen konden we een behoorlijke borrel drinken, meestal whisky met cola. De whisky begon hem tegen te staan en de cola verergerde zijn klachten over het 'opgeblazen gevoel'. Steeds meer gerechten verdwenen van ons menu en zijn porties werden steeds kleiner. We aten veel vis en licht verteerbare groenten, alles heel licht gekruid en zo vetarm mogelijk.

Halverwege augustus diende het volgende probleem zich aan. Hij begon te klagen over kiespijn. Drie jaar eerder had hij zijn gebit op laten knappen met heel wat kronen. Het geheel zag

eruit als een plaatje, een modelgebit waar hij trots op was. Peter lachte veel en graag en liet daarbij z'n dubbele rij spierwit ivoor goed zien.

De kiespijn verergerde, maar angst voor de tandarts weerhield hem ervan om ernaar te laten kijken. Het duurde lang voordat ik hem zover kreeg dat hij een afspraak maakte. Tussen zijn klanten zat een tandarts die hij voldoende vertrouwde. Die tandarts ontdekte een nogal rampzalige toestand toen Peter bij hem kwam. Er zat een forse ontsteking links in het bovengebit onder twee kronen. De tandarts verwijderde de kronen, reinigde de ontstoken wortels, plantte wat antibioticum en plaatste de kronen terug. Succes kon hij niet garanderen. Röntgenfoto's toonden aan dat de ontsteking fors was, bovendien was er sprake van botverlies. De wortels kwamen bloot te liggen. Als het botverlies niet zou stoppen of stilgelegd kon worden, zouden al zijn tanden en kiezen los komen te staan. Een ingrijpende operatie van de kaak en het tandvlees zou misschien noodzakelijk zijn.

De tandarts herhaalde de behandeling verscheidene malen, maar het mocht niet baten. De ontsteking genas niet en de kiezen waren niet meer te redden. Een enorm gat belette hem vanaf dat moment om nog breeduit te lachen. Hoe dit gat ooit nog zou kunnen worden opgevuld was afhankelijk van of en hoe het kaakbeen zou herstellen. Er was sprake van implantaten, een kostbaar verhaal, maar dat hadden we er graag voor over.

De toestand met zijn maag verslechterde en hij begon gewicht te verliezen. We weten dat maar aan het aangepaste dieet. Hij at geen vet meer, geen zware, dikmakende gerechten en hij dronk niet meer, het was dus logisch dat hij afviel. Zijn toenemende moeheid schoven we ook af op de opspelende maag en het aangepaste voedselpatroon. Hij at te weinig en had dus ook te weinig brandstof, concludeerde ik wijs. Zeker voor iemand die zo druk en bewegelijk was als Peter. Ik begon het personeel op de zaak te instrueren eten voor hem klaar te maken. Hij gunde zich geen tijd om rustig te lunchen. Ik hoopte dat hij meer zou eten als de meisjes iedere dag een boterham voor hem klaar zouden zetten, met wat fruit en een glas melk. Het hielp niet. Negen van de tien keer bleef zijn complete lunch onaangetast op

de koelkast staan.

Hij werkte hard. Ik heb nog nooit iemand zo energiek zien werken en met zoveel succes. Maanden van angstige voorbereiding waren voorafgegaan aan de start van zijn eigen kapsalon in januari 1990. Het was Peters hartenwens, zijn droom. Kwaliteit stond hoog bij hem in het vaandel. Het moest een salon worden waar de klant op een persoonlijke manier werd benaderd, een zaak met cachet. Dat werd het ook, dankzij zijn niet aflatende ijver, motivatie, werklust en bovenal vakmanschap. In de enkele maanden na de opening zagen we de omzet stijgen en het klantenaantal toenemen. Hij was bezig een naam voor zichzelf op te bouwen.

Het vergde al zijn energie; energie die hij in steeds mindere mate kon leveren.

Hij was in staat om bergen te verzetten en maakte lange dagen. Elke dag van de week stond in het teken van de zaak. Al zijn tijd en aandacht waren gevestigd op die zaak, zo erg dat het vaak ten koste ging van onze relatie. Tijd om samen op een plezierige manier door te brengen was er niet of nauwelijks, maar dat zou allemaal nog komen. Later, als we van de grootste schulden af waren en we het ons zouden kunnen veroorloven, zouden we gaan reizen. Dan zouden we gaan genieten, de vruchten plukken van ons arbeidzaam leven. De eerstvolgende jaren moesten we genoeg nemen met wat gestolen momenten. Er was altijd dat 'later'. 'Later gaan we dit doen... Later gaan we daar heen en hier wonen.'

We namen er genoeg mee, niet altijd, wel vaak. We wisten waarvoor we bezig waren. Rond onze vijftigste verjaardag hoopten we zover te zijn dat we de zaak konden verkopen en dat ik zou kunnen stoppen met lesgeven. We zouden dus nog dik tien jaar moeten werken. Om dat te bereiken legden we ons neer bij de lange werkdagen, ons hectische leven en een gebrek aan tijd en aandacht voor elkaar.

Zijn lichamelijke conditie begon steeds meer in de weg te staan van zijn werkdrijf. De dagen werden te lang, het tempo in de zaak lag te hoog. Hij begon te klagen over het functioneren van

het personeel. Te veel ging voor zijn gevoel niet meer als vanzelfsprekend. Hij moest te vaak ingrijpen, te vaak instrueren, te vaak dingen herhalen. Zijn klachten waren niet altijd terecht, de meisjes werkten hard en gemotiveerd, maar hij raakte steeds sneller geïrriteerd. De oorzaak daarvan lag veel meer in het feit dat hij zich steeds oncomfortabeler ging voelen in zijn lijf. De maagklachten namen alleen maar toe en het gedoe met zijn gebit zat hem erg dwars. Het was me uiteindelijk gelukt hem naar de tandarts te krijgen, maar wat betreft de huisarts was ik nog niet zover gekomen.

Tot op een nacht in de eerste week van september. Om twee uur maakte hij me wakker. Hij zat rechtop in bed, te huilen van de pijn. De hevigheid van de pijn vergeleek hij met die van een niersteenaanval, die hij eens had gehad. De pijn was onverdraaglijk. Ik besloot zijn huisarts te bellen, maar die had geen dienst. Ik werd verwezen naar de dienstdoende vervanger, die stomtoevallig mijn huisarts bleek te zijn. Een wat stijve, oudere dame, in wie ik nogal wat vertrouwen stelde. Ik belde haar en we mochten, als Peter daartoe in staat was, meteen komen. Ze woonde gelukkig drie deuren verder. Ik hees Peter in een broek en een trui en we legden uiterst moeizaam, voetje voor voetje, de afstand tussen ons en haar huis af. Ze ontving ons in haar peignoir, het haar verborgen onder een ouderwets haarnet. Ze onderzocht Peter en dacht dat het inderdaad zijn maag was. Ze gaf hem een injectie met Buscopan, wat onmiddellijk de pijn verlichtte. We strompelden weer naar huis. De pijn in zijn maag was gezakt, maar nu had hij een stijf been van de injectie.

Peter wilde na dit incident meteen van huisarts veranderen. Zijn oude huisarts had hij nauwelijks gezien en mijn huisarts had meteen zijn vertrouwen gewekt door haar kordate optreden. Bovendien leek het ons zinnig om beiden dezelfde huisarts te hebben.

Twee dagen later zat Peter weer bij de huisarts, als gevolg van een plotselinge pijnaanval. Ze vermoedde dat hij een maagzweer of een gastritis had, maar verwees hem voor de zekerheid naar de internist in het ziekenhuis. Peter had zijn eerste afspraak met

haar snel erna. Zij hoorde zijn verhaal aan, vermoedde eveneens dat er een ontsteking in zijn maag zat en regelde een nader onderzoek.

Na zijn eerste afspraak met de internist onderging Peter de eerste van een welhaast ontelbare reeks onderzoeken, die daarna nooit meer op zouden houden.

Het begon op een dinsdag met een echoscopie van de bovenbuik, de maagstreek. Drie dagen later moest hij terugkomen voor een röntgenfoto. Begin oktober kwam hij terug bij de internist, die hem wist te melden dat er inderdaad 'iets' in zijn maag zat. Voor het starten van een behandeling wilde ze voor alle zekerheid nog een gastroscopie laten verrichten, waarbij er 'hapjes' uit zijn maagwand zouden worden gehaald voor een kweek. Een gastroscopie is een uitermate vervelend onderzoek: een slang met aan het uiteinde een lampje en een camera wordt via de slokdarm de maag binnengebracht, zodat daar een kijkje genomen kan worden. Omdat Peter er als een berg tegenop zag, besloot ik om met hem mee te gaan. Het onderzoek duurde korter dan we hadden verwacht. Het lukte meteen, omdat Peter zich gelukkig goed wist te ontspannen. De arts die het onderzoek verrichtte, had tijdens het onderzoek uitgeroepen: "Nee, geen wonder dat u pijn heeft! Die hele maagwand ziet knalrood! Daar is een bacterie vreselijk tekeergegaan."

Hij had Peter meteen na het onderzoek medicijnen mee willen geven, maar bedacht zich plotseling, omdat hij dit toch meer een taak vond voor de behandelend internist. Zij zou hem wel een recept geven bij het gesprek over de uitslag, een week later.

Ondertussen had Peter, op advies van deze internist, een bezoek gebracht aan een van de diëtistes van het ziekenhuis. Van dat bezoek kwam hij woedend thuis. Deze dame had weliswaar nog geen contact gehad met zijn internist, maar wist naar aanleiding van zijn verhaal al heel snel een diagnose te stellen. Zijn maag? Welnee, onzin! Er was niets met zijn maag aan de hand. Hij had simpelweg luie darmen en moest maar veel bonen en scherp gekruid voedsel eten, dan zou hij eens zien! Van een flinke schep sambal was nog nooit iemand ziek geworden.

De gedachte alleen al maakte hem kotsmisselijk.

Er kwam een uitslaggesprek: De internist vertelde hem dat hij een ontsteking had van het vlies dat de maagwand bekleedt. Erg vervelend, maar gemakkelijk te genezen. Ze zou een behandeling starten met Ulcogant, viermaal daags een tablet. Het genezingsproces zou wat lang duren, maar goed ...

De opluchting was groot! Al met al waren we ruim twee maanden aan het klungelen geweest. Nu wisten we tenminste wat er aan de hand was. Gewoon een maagvliesontsteking, een broertje van de maagzweer. Niet eens zo verwonderlijk, als je naging wat we het afgelopen jaar allemaal hadden doorstaan. Eerst de zenuwen omtrent het starten van de zaak, het rond krijgen van de benodigde financiën, de verbouwing van het pand, de onzekerheid over of het allemaal wel zou slagen. Dat alles met in ons achterhoofd de wetenschap dat Peters vader niet lang meer te leven had. Kort na het overlijden van Peters vader, begon onze relatie mank te lopen. Ik was aan het eind van mijn latijn, vond dat de zaak meer aandacht kreeg dan ik en Peter begon zich af te vragen of hij nog wel voldoende van mij hield. Kortom, een nogal roerig jaar. Dat dit een maagzweer tot gevolg had, verwonderde ons niet echt.

Vol goede moed gingen we verder. De zaak groeide en bloeide, ik kreeg het drukker op school, had een fulltimebaan en was bovendien tot klassenleraar gebombardeerd.

Peter vermagerde intussen nog steeds en werd ook steeds sneller moe, maar we wisten nu de oorzaak en gaven van alles de schuld aan het niet goed functioneren van zijn maag. Als zijn maag genezen was, dan zou hij weer in staat zijn om normaal te eten, dan zou zijn gewicht weer toenemen en dan zou de moeheid wel afnemen.

Zijn kaak was aardig genezen en we begonnen weer na te denken over een oplossing voor dat ontsierende hiaat in zijn gebit.

De klachten bleven, sterker nog, ze werden erger. De pijn in zijn maag nam niet af, ondanks het gebruik van Ulcogant. Bovendien werd hij doodziek van het middel. Iedere keer nadat hij zo'n tablet had ingenomen was hij ruim twee uur misselijk, gaf over en had maagpijn. De dokter had hem gewaarschuwd dat dit een

bijverschijnsel van het medicijn kon zijn, dat het na een week of twee, drie vanzelf weer zou verdwijnen. Die tijd was al ruimschoots overschreden. Hij bleef trouw de pillen innemen, maar begon er een steeds grotere afschuw van te krijgen. Telkens als na twee uur de misselijkheid weer een beetje was gezakt, was het weer tijd voor een volgende pil en begon het gedonder opnieuw.

Daarnaast begonnen een aantal andere zaken de kop op te steken. Plotseling zaten er her en der over zijn lichaam verspreid een aantal eczeemachtige plekken en één van zijn ogen begon te ontsteken. Wat misschien nog het ergste was, zijn handen weigerden nu en dan dienst. Zijn handen, waar hij zijn hele leven zijn brood mee had verdiend en die nu een zaak gaande moesten houden, verstijfden soms plotseling. Soms was het zo erg dat dat hij zijn schaar moest laten vallen. Steeds vaker klaagde hij over een 'dood' gevoel in zijn vingertoppen. Zijn handen waren koud en werden maar niet warm. Bijna gelijktijdig begon hij over eenzelfde gevoel in zijn voeten.

Hij ging met deze klachten naar de huisarts. Zij hoorde hem aan en vroeg of hij veel alcohol gebruikte. Hij vertelde haar dat dit voorheen zeker het geval was geweest, maar sinds het begin van de problemen met zijn maag dronk hij helemaal niet meer. Tja, het zou allemaal wel voortkomen uit het veranderde voedingspatroon en het abrupte stoppen met drinken. Ze zou hem een zalfje geven tegen het eczeem, wat druppels voor zijn ogen en de rest moest hij nog maar even aanzien. Ze maakte zich geen zorgen om zijn lichaamsgewicht, want hij nam nu beduidend minder calorieën tot zich dan voorheen. En die moeheid? - "Gut ja, u heeft een drukke zaak, u zou het wat rustiger aan moeten doen."

'Rustiger aan' kwam in Peters vocabulaire niet voor. Hij kon het simpelweg niet rustig aan doen. Het aantal klanten steeg nog steeds en hij kon geen 'nee' verkopen. Liever begon hij nog wat eerder. De dagen dat hij om half zeven 's morgens al op de zaak was en om zeven uur met de eerste klant begon, zijn ontelbaar. Hij liep niet, hij rende. Zelfs als we samen de stad in gingen om te winkelen, moest ik een paar passen achter hem verwoede

pogingen doen om hem bij te houden. Alles gebeurde snel, efficiënt en doelgericht. Hij kon niet op een stoel zitten mijmeren en had geen geduld met mensen die een wat tragere kijk op de wereld hadden. Hij had geen begrip voor mensen die niet, zoals hij, een voortdurende drang tot werken hadden. Zijn tempo lag uitermate hoog, maar daarnaast bleef hij een scherp oog houden voor details. Hij schoot nooit ergens zomaar aan voorbij. Hij onthield alles van iedereen en had een feilloos geheugen, waar hij op de meest verrassende momenten uit putte en mensen verbaasde en verblijdde met allerlei attenties. Hij wist wanneer de klanten jarig waren, van welke bloemen ze hielden, hoeveel kleinkinderen ze hadden. Het ging zelfs zover dat hij bijhield wanneer ze menstrueerden, in verband met het permanent. Hij was niet alleen een uitmuntend vakman, die daardoor mensen aan zich wist te binden, maar bovenal een bijzonder innemend, attent mens. Bijna al zijn klanten beschouwden hem als een persoonlijke vriend aan wie zij hun hele hebben en houwen vertelden.

Het zou me later soms veel moeite kosten om die mensen ervan te overtuigen dat hij te ziek was om hen te ontvangen. Maar al te vaak kreeg ik dan als reactie: "Maar mij toch wel? Hij wil mij toch nog wel zien?"

- "Nee, mevrouw, zelfs u niet! Wat er nu in het bed naast me ligt is zelfs geen schaduw meer van die levenslustige, dappere vent."

Gas terug nemen kon dus niet. Zijn werkdagen bleven even volgeboekt en zijn energie, zo voor het oog van de buitenwereld, ongeblust. Het wreekte zich 's avonds. Steeds vaker kwam het voor dat hij te moe was om te eten. Hij kwam dan thuis en viel op de bank in slaap, terwijl ik bezig was het eten op tafel te zetten. Ik maakte hem wakker en dan at hij wat, om vervolgens weer in slaap te vallen.

Zo langzamerhand begon zijn fysieke conditie een behoorlijke invloed uit te oefenen op ons, op onze relatie. Zijn voortdurende moeheid en lusteloosheid betekenden dat er niets meer gebeurde op het sociale vlak in de weinige uren vrije tijd die we hadden. Steeds vaker werden afspraken met vrienden afgezegd en we kwamen steeds minder buiten de deur in onze vrije tijd. We gingen niet meer naar de bioscoop en uit eten gaan was

zinloos, omdat het eten altijd een straf voor hem was. Ons seksleven lag ook al maanden op de helling. Hij was er te moe voor en als hij niet te moe was, dan voelde hij zich wel beroerd. Met ongerustheid groeide mijn ongeduld. Ik was ongerust, omdat zijn toestand maar niet verbeterde, maar tegelijkertijd werd ik het zat om maar steeds rekening met hem te moeten houden. Avond na avond zakte hij na het eten naast mij in slaap. Hij lag dan half over mij heen te slapen, wat mij belette om iets te doen. Ik maakte hem soms tot drie keer toe wakker en drong erop aan dat hij in bed zou gaan liggen. Daar lag hij toch veel comfortabeler en bovendien kon ik me dan wat vrijer door het huis bewegen. Hij werd dan even wakker, keek vijf minuten met mij naar de tv en viel weer in slaap. Het is een paar maal voorgekomen dat ik aan het eind van de avond de lichten uitdeed en alleen naar bed ging, hem achterlatend op de bank in de zitkamer.

In die periode draaide alles om de zaak en om zijn gezondheid. Het begon hem steeds zwaarder te vallen om de zaak gaande te houden. Hij bleef zijn dagen volboeken en hij had te weinig gelegenheid om fysiek bij te tanken. Als je dan telkens van de behandelend artsen te horen krijgt dat die ontstoken maagwand de oorzaak van alle ellende is en dat die het best en het snelst te genezen is door rust, dan word je kwaad als je ziet dat de patiënt in kwestie alleen nog maar harder gaat werken. In plaats van minder hard te werken begon hij steeds meer van zijn vrije tijd in te leveren om bij te slapen. Het kwam voor dat hij de hele zondag en een flink gedeelte van maandag doorsliep. Ik liet dit toe omdat er geen andere oplossing was. Ik legde me erbij neer, hopend dat hij na weer een weekend slapen iets fitter zou zijn. Maar hij werd niet fitter.

Dit leidde tot oeverloze discussies, ruzie soms. Ik probeerde hem er steeds van te overtuigen dat hij gas terug moest gaan nemen. Hij probeerde mij ervan te overtuigen dat dit volkomen onmogelijk was. Wilden we ooit wat zorgelozer en prettiger kunnen leven, dan zouden er eerst een aantal jaren van keihard werken moeten komen. En jammer dan, dat moest dan maar ten koste gaan van ons sociale leven. Dat konden we later nog wel herstellen; schade aan de zaak viel minder makkelijk te

verhelpen. Dus gingen we verder. Ik bleef maar licht verteerbare maaltijden bedenken en probeerde me neer te leggen bij het feit dat hij veel moest slapen.

3

Na een week of zes Ulcogant te hebben gebruikt, was de misselijkheid na het innemen van de pillen nog niet verminderd. Met grote regelmaat kwam ik hem tegen, nadat hij in het toilet zijn eten er weer uit had gegooid. Hetzelfde gebeurde op de zaak. Het begon steeds vaker voor te komen dat hij, terwijl hij bezig was met een klant, naar het toilet moest rennen en dat maar net op tijd haalde.

Ik had hem al een paar keer gezegd dat hij terug moest gaan naar de internist en uit moest gaan leggen dat de Ulcogant niet werkte, maar hij ging niet. De internist had gezegd dat de misselijkheid met een paar weken vanzelf zou verdwijnen, dus bleef hij het nog even proberen.

Tot we op een dag toevallig Kees aan de telefoon kregen. Kees is een vriend van ons en internist in Friesland. Ik drong er bij Peter op aan om de zaak aan Kees uit te leggen en zijn advies te vragen. Dat was kort en bondig: "Als die Ulcogant niet werkt, dan ga je naar je huisarts. Je stopt met die Ulcogant en je vraagt haar om Zantac voor te schrijven. Dat is eenzelfde soort middel, maar met minder bijwerkingen."

Aldus geschiedde, Peter ging naar de huisarts. Hij herhaalde zijn klachten, benadrukte nogmaals dat hij maar bleef afvallen en dat zijn vermoeidheid bleef toenemen. Zij probeerde hem gerust te stellen met de oude argumenten: drukke zaak, meer rust nemen...logisch dat afvallen, u eet immers anders en minder. Hij kreeg zijn Zantac.

Een week of twee ging het iets beter. De misselijkheid verdween, de pijn zakte iets. We hoopten eindelijk op de goede weg te zijn.

Begin november 1990 vierden we gezamenlijk onze verjaardagen. We besloten een borrel te organiseren op de zaak. Het was een geslaagde middag. Al onze vrienden en familie waren er. Peter was opgewekt en dronk voorzichtig een paar borrels. Zijn stemming was al een poosje verbeterd. Zijn maag ging vooruit en hij had, na lang aandringen van mij, besloten om een korte vakantie te nemen. Een vriendin van ons is adjunct-

directeur van een groot hotel in de Caraïben. Ze had hem al lang geleden uitgenodigd voor een bezoekje. Peter besloot haar aanbod aan te nemen en vertrok vlak na ons feest voor een weekje zon en rust.

Ik miste hem, maar was ook blij dat ik een week alleen kon zijn. Peter belde me elke dag. Op de tweede dag van zijn vakantie ging het helemaal mis. Hij vertelde dat hij die dag doodziek wakker was geworden en zich met veel pijn en moeite uit bed had gehesen. Er klonk angst in zijn stem. Een paar maal die week belde hij op momenten dat ik net even de deur uit was en liet hij een berichtje achter op het antwoordapparaat. Hij klonk nooit als iemand die geniet van een vakantie op een tropisch eiland. Hij miste mij, voelde zich voortdurend niet lekker, kon nauwelijks genieten van het lekkere eten en de warmte irriteerde hem. Hij heeft gelukkig nog wel een paar leuke dingen kunnen doen, zoals diepzeeduiken en het eiland bekijken.

Toen ik hem ophaalde van Schiphol was het Peter zijn 38^e verjaardag. Vanuit de verte zag hij er goed gebruind uit, maar van dichtbij zag ik dat zijn koppie nog steeds erg hol was, dat hij niet was aangekomen en dat het vermoeide nog niet uit zijn ogen verdwenen was.

Mijn ouders waren ook naar Schiphol gekomen om hem te begroeten en hem te feliciteren met zijn verjaardag. Samen togen we naar huis voor koffie en gebak. Hij was erg moe van de reis, maar vertelde honderduit. Die week had hem goed gedaan, zei hij, maar het was te kort geweest.

Meteen de dag na zijn thuiskomst begon hij weer op de zaak. Hij was blij nu eens van de klanten te horen dat hij er goed uitzag. Al maanden hoorde hij van de een na de ander dat hij er slecht uitzag en te mager werd. Eindelijk hoorde hij eens wat andere geluiden, dat deed veel voor zijn zelfvertrouwen.

Na die korte vakantie ging het verder als vanouds. Hij teerde nog twee weken op die week in de zon, maar zijn mooie bruine kleur verdween snel. Daarmee ook weer een stukje moed.

Zijn maag begon weer op te spelen. De andere klachten kwamen en gingen. De enige klacht die gestaag erger werd was de

moeheid. Ik paste mijn dagschema aan hem aan. Aan het einde van mijn schooldag reed ik langs de zaak, voor een kop koffie en om te zien hoe het met hem ging. Daarna deed ik boodschappen en trof maatregelen ter voorbereiding van het eten, dan terug naar de zaak. Zodra Peter klaar was met zijn laatste klant stuurde ik hem naar huis, zodat hij alvast een uurtje kon gaan slapen voor het eten. Intussen sloot ik samen met het personeel de zaak af, maakte de kassa op en zette het een en ander klaar voor de volgende dag. Dan terug naar huis om Peter wakker te maken en het eten te verzorgen.

Kort na het eten verdween Peter naar de slaapkamer. Dan zat ik nog een paar uur te werken in de eetkamer, proefwerken na te kijken en lessen voor te bereiden.

Zo langzamerhand werd het een normale routine. Ik begon te wennen aan zijn ziek zijn. Het maakte me nog steeds ongerust, maar die ongerustheid wist ik aardig te begraven onder dat drukke dagelijkse schema.

Hoe ongerust ik werkelijk was blijkt uit een brief die ik schreef aan Els, een vriendin van ons die in Duitsland woonde:

Laat ik maar beginnen met Peters zijn gezondheid, dat is een onderwerp dat nu zo ongeveer de hele wereld bezighoudt en waar ik slapeloze nachten van krijg.

Hij weegt nog maar 62 kilo, je weet niet wat je ziet. Als hij in zijn blootje rondloopt, is het net iets uit een documentaire over de Tweede Wereldoorlog: dunne armpjes, dunne beentjes, een ingedeukt borstje, dun nekkie en een broodmager koppie. Daarbij ziet hij akelig bleek. Het is echt een ramp.

Maar goed, toen uiteindelijk de dokter had besloten dat het een maagvliesontsteking was, besloten we: 'Goed, nou, dan moeten er dus medicijnen komen en dan is alles opgelost. Dan eet hij weer gewoon, komt aan en dan is alles weer voorbij.'

De opluchting was groot, want onbewust, of juist wel bewust, ga je toch aan ergere dingen denken. We hebben geen van beiden geleefd als celibataire heiligen en het is natuurlijk gewoon zo dat wij wat betreft volksvijand nummer één, aids, in een risicogroep

zitten. Zoiets gaat wel degelijk door je heen. Maar nee, de dokter heeft ook zijn bloed onderzocht en niets bijzonders gevonden.

Hij werd maar zieker, dus de ongerustheid kwam terug. Intussen had ik al honderd keer tegen hem gezegd dat hij terug moest naar de internist, want ook de Zantac werkte niet. Maar nee hoor, dat kon allemaal niet, want het was te druk op de zaak. Hij had begin december een afspraak en dat was vroeg genoeg. Ik wachtte dus met spanning die dag af. Het volgende was dat hij een paar vlekjes in zijn gezicht kreeg. Een daarvan begon spontaan te bloeden. Els, ik had het niet meer. Ik kon niet meer naar hem kijken zonder tranen in mijn ogen te krijgen, hij ziet er niet meer uit. En juist voor hem, zo ijdel als hij is, is dat een ramp.

We weten nog niet wat er aan de hand is. Het kan best nog steeds alleen die maag zijn, het kan ook nog steeds iets veel ergers zijn. De afspraak die hij begin december had met de internist is hij vergeten. Ik was woedend. Ik weet nog niet of hij het expres is vergeten, uit angst voor wat hem mogelijk te wachten staat, of gewoon per ongeluk. Dat laatste kan ik me haast niet voorstellen. Als je lijf je zo dwars zit en je hebt geen angst voor iets fataals, dan ga je wel naar een dokter en vergeet je zo'n afspraak niet, lijkt me. Het heeft natuurlijk ook invloed op zijn humeur. Hij is erg prikkelbaar, dat kan ik me best voorstellen, maar het vergt van mij ook een heleboel.

Iedere dag krijg ik van mensen te horen; "Goh, wat ziet Peter er slecht uit! Gaat het wel goed met hem? Zorg je wel goed voor hem? Is de zaak niet te zwaar?"

En ik maar glimlachen en zeggen: "Nee, hoor, het gaat allemaal prima! Ja, alleen die maag, hè, daar is hij nog steeds niet van af." En de moed er maar inhouden en maar zorgen dat hij zoveel mogelijk lichte kost eet en zich nergens druk over hoeft te maken. Er waren deze week momenten dat ik, onderweg vanuit school naar huis, de auto langs de kant heb gezet en een flink potje heb gejangt. Ergens anders kan het op dit moment niet. Toen kwam ik opgelucht en uitgejangt weer thuis.

's Nachts, als hij naast me ligt te slapen, dan slaan de angst en het medelijden me om het hart. Eindelijk, na jaren van gesodemieter met mensen die hem uitbuiten, gaat het hem voor de wind. Zijn wens is uitgekomen; hij heeft een eigen zaak die loopt als een trein, een stuk werk waar we beiden, maar toch vooral hij, trots op

mogen zijn. Tussen ons gaat het ook goed, als je tenminste niet naar de spanningen kijkt die zijn ziekte met zich meebrengt. Dat hem zo iets nu moet overkomen! Het doet zo'n pijn om dat aan te moeten zien.

Ik ga nu meteen van het ergste uit, maar ik weet het ook niet meer, het duurt allemaal zo lang en er komt maar geen verbetering. Misschien maak ik er inderdaad wel een onnodig drama van hoor, misschien is het alleen maar die maag die de oorzaak van alle ellende is. Je weet, ik heb niet veel op met God en zo, maar ik betrap me er de laatste weken regelmatig op dat ik Peter stiekem beloer, dan schrik van wat ik zie en vervolgens snel een gebedje zendt naar een eventuele hemel.

Achteraf bleek dat zijn bloed helemaal niet op aids was onderzocht. Dat gebeurde alleen als er redenen waren om te vermoeden dat er echt sprake was van een infectie met het hiv-virus of als je er zelf om vroeg, wat wij niet hadden gedaan. Uit het feit dat de artsen geen redenen zagen om die test uit te voeren, hadden wij maar geconcludeerd dat we wat dat betreft safe zaten.

Of Peter in die tijd rondliep met dezelfde angsten kon ik alleen maar vermoeden. Ik denk van wel, maar hij sprak er in die eerste periode nooit over. Dat kwam pas later, maar hij was in die tijd vaak afwezig, staarde voor zich uit en op mijn vragen waar hij aan dacht kreeg ik een ontwijkend antwoord. Ik vroeg niet verder en bracht het onderwerp aids zeker niet ter sprake. Ik wilde hem niet onnodig ongerust maken en het idee dat hij ernstig ziek zou zijn, was te afschuwelijk om uit te spreken. Zo voerden we waarschijnlijk samen een aardig staaltje struisvogelpolitiek op, maar wat kun je ook anders? Het heeft geen zin om uit te gaan van de ergste mogelijkheden, zeker niet als de diagnose van een internist vooralsnog totaal anders klinkt. Angsten en donkere vermoedens bleven onuitgesproken. Op momenten dat de angst de overhand krijgt en je serieus nadenkt over de mogelijkheid dat er inderdaad sprake zou zijn

van iets ernstigs, ben je maar al te snel geneigd om alles opzij te gooien en te denken: "Ach, welnee! Dat zou te gek zijn! Dat is iets wat ons niet zal overkomen. Dat is een 'ver van mijn bed show'." We spraken elkaar moed in: "Het gaat wel over. Het moet zijn tijd hebben. We zijn natuurlijk te ongeduldig... Zie je wel, je eet vandaag redelijk en met de misselijkheid valt het ook erg mee. We kopen gewoon wat nieuwe kleding, een maatje kleiner, dan zwabbert het niet zo om je heen en dan ziet het er meteen een stuk normaler uit. Kom, we gaan het komend weekend maar eens flink uitrusten, er komt niemand op visite, we trekken de telefoon eruit. We hebben het ook veel te druk. Je zult zien, met een paar weken gaat het een stuk beter. Als eerst die winter maar eens voorbij is, daar wordt immers iedereen zwaar op de hand van."

4

December 1990

De feestdagen kwamen na een periode van topdrukke op de zaak. Alle klanten wilden hun haar gedaan hebben voor de kerstdagen, dus we maakten overuren. Bovendien hadden we besloten om de zaak uit te breiden met een schoonheidssalon. Ik had een lening bij de bank afgesloten en stelde dat geld beschikbaar voor de verbouwing en de inrichting van de schoonheidssalon. De kelder onder de kapsalon had vroeger gefunctioneerd als opslagruimte van de bonthandelaar, die in het verleden het pand had bewoond. Een mooie, grote, droge ruimte, die met niet al te veel moeite omgetoverd kon worden tot een prachtige schoonheidssalon. Een schoonheidsspecialiste, die tevens kapster was, diende zich aan en werd door ons in dienst genomen per half december. De tegelvloer van de nieuwe salon werd drie dagen voor kerst gelegd en op de dag voor kerst, nadat we met het personeel een borrel hadden gedronken en elkaar kerstcadeautjes hadden gegeven, sjouwden Peter en ik bergen bouwmaterialen de kelder in.

Tussen kerst en nieuwjaar draaide de kapsalon volop. Ik begon, samen met een neef van Peter en mijn vader, met het installeren van een nieuw plafond, lichtleidingen en nieuwe muren in de kelder.

Het was weer een drukke van belang. Er moesten producten en allerlei apparaten besteld worden voor in de schoonheidssalon, handdoeken en duizend andere dingen. Het streven was om de salon eind januari 1991 te openen, precies een jaar na de opening van de kapperszaak. Dat moest lukken, vonden we, het was immers een veel minder ingrijpende verbouwing.

5

Januari 1990

Na veel heen en weer gepraat had ik Peter zover gekregen dat we in die periode ook nog een weekje op vakantie zouden gaan. Een weekje naar de Caraïben lukte niet meer. We waren te laat met boeken. Ik had wel drie dagen bijzonder verlof los weten te peuteren op school, dus vonden we dat we toch maar van de gelegenheid gebruik moesten maken en dan maar naar een andere 'warme' bestemming moesten zoeken. Een van de meisjes die bij ons werkten bood uitkomst. Eén van haar zussen was getrouwd met een Spanjaard en woonde op Gran Canaria. Ze runde met haar man een restaurant en een blok appartementen. Zij zou wel even informeren of er een appartement voor ons beschikbaar was.

Op Gran Canaria werden we van het vliegveld gehaald. Er was een werkelijk prachtig appartement voor ons gereserveerd, pal aan zee, met uitzicht over een baai. Een lift bracht ons naar beneden, naar een stuk privéstrand met een heerlijk terras, waar we iets konden eten en drinken aan een bar. 's Morgens scheen de zon op ons balkon en zaten we er samen te ontbijten. Het was er heerlijk rustig, buiten de normale toeristische loop. Wilden we wat meer vertier, dan konden we een taxi nemen naar het dichtstbijzijnde plaatsje.

In Amsterdam waren mijn vader en mijn broer ondertussen bezig met de verbouwing van de schoonheidssalon. Ze zouden het zover afmaken dat ons alleen nog het schilderen en het stofferen restte. Mijn ouders hadden tijdelijk hun intrek in ons huis genomen en terwijl pa timmerde, maakte ma ons huis schoon. Meer dan eens, terwijl wij in de zon lagen en nipten aan een tropische cocktail, bekreep ons een enorm schuldgevoel.

Peter gedroeg zich vreemd gedurende de eerste dagen van de

vakantie. We hadden er beiden enorm naar uitgezien en we waren het erover eens dat we het paradijs op aarde hadden aangetroffen. Het kon allemaal niet mooier. Het weer was heerlijk, het eten voortreffelijk. Peter voelde zich fysiek redelijk goed en hij at meer dan in de voorgaande maanden. Hij sliep wel veel, maar daarvoor waren we ook op vakantie gegaan, om eens goed uit te rusten. Toch miste ik iets. Hij was minder vrolijk, uitgelaten en spontaan dan ik had verwacht. Hij leek wat chagrijnig, had regelmatig commentaar op dingen die ik deed of zei. Op de derde dag begon ik daarover behoorlijk de smoor in te krijgen. Tot dan toe had ik er niet op gereageerd, in de hoop dat het vanzelf wel weer zou bijtrekken, maar dat deed het niet. Die avond zouden we gaan eten in het naburige dorp en daarna een borrel gaan drinken. Tijdens het omkleden besloot ik dat we het er die avond maar eens over moesten hebben. Als hem iets dwars zat, dan moest hij me dat maar eens vertellen. Ik begon al ernstig aan mezelf en aan onze relatie te twijfelen. Ik probeerde in die richting een verklaring te vinden voor zijn gedrag.

De avond verliep soepel en gezellig. We hadden lekker gegeten en vergaapten ons daarna, onder het genot van een paar borrels, aan de bonte verzameling mensen die het plaatsje herbergde. De sfeer was er niet naar om hem te vragen naar zijn probleem, als dat er al was, want die avond gedroeg hij zich als vanouds.

Vrij laat namen we een taxi terug naar ons appartement. Het was een prachtige nacht en we besloten om nog een drankje op ons balkon te nemen. Hoe het ter sprake kwam weet ik niet meer, maar op een gegeven moment hadden we het over ons seksleven. Dat lag eigenlijk al maanden op zijn gat. We konden ons geen van beiden herinneren wanneer we voor het laatst hadden gevreeën. We kwamen tot de conclusie dat we elkaar nog steeds seksueel aantrekkelijk vonden en dat we geen van beiden ooit de behoefte hadden gevoeld om met een ander naar bed te gaan. Peter gaf toe dat het probleem voor een groot gedeelte lag aan zijn lichamelijke conditie. Hij was te moe, voelde zich vaak ook niet lekker. Bovendien, dacht ik, was er iets mis met onze timing. Peter wilde het liefst aan het begin van de avond en ik het liefst aan het eind, zo vlak voor het slapen gaan. Tot een oplossing kwamen we niet.

We gingen wat verder in op zijn gezondheid en plotseling werd

mij duidelijk waarom hij zich anders had gedragen in de afgelopen dagen. Hij begon te huilen, was even helemaal in paniek en bekende bang te zijn dat hij aids had. Hij was doodsbang. Zijn angst maakte dat hij volledig gefixeerd raakte op zijn lijf. Ieder pijntje, ieder vlekje was reden voor een nieuwe paniek. Ik had de helft van de paniek niet meegemaakt, zei hij, omdat hij die voor zichzelf hield.

We spraken die nacht over het al dan niet laten doen van een aidstest. Hij wilde dat voorlopig niet laten doen en ik was het daarmee eens. Er was toch geen reden om aan te nemen dat hij aids had? Bovendien, had dat dan niet uit het eerdere bloedonderzoek moeten komen? We besloten zijn volgende afspraak met de internist af te wachten. Peter had nog een andere reden om zich niet te laten testen. Op dat moment kon hij nog net de vereiste energie opbrengen om de zaak draaiende te houden, ondanks zijn ziek zijn. Als hij zou weten dat hij aids had, zou hij volledig instorten.

Ik was het met hem eens dat we er voorlopig maar vanuit moesten gaan dat het een 'ordinaire' maagvliesontsteking was en dat alle bijverschijnselen logisch voortvloeiden uit een hierdoor sterk verminderde weerstand. Rust, rust en nog eens rust, dat zou het beste medicijn zijn.

Ik had die nacht gepraat als brugman. Ik had het hele turbulente afgelopen jaar nog eens de revue laten passeren. Ik bleef hem maar voorrekenen dat zijn conditie niet zo vreemd was, dat het een te verwachten gevolg was van het voorgaande jaar, gezien zijn aard en aanleg. Ik bleef erop hameren dat ongeduld en frustratie de zaak alleen maar zou verslechteren. Wat hij nodig had was veel rust, geen drank, een dieet en veel slaap. Gewoon een ander levenstempo zou de toestand vast verbeteren. We probeerden af te spreken dat er nog geen reden voor paniek was. We zouden de komende maanden de vaak energievretende sociale verplichtingen negeren. Afspraken om mensen te bezoeken of te ontvangen zouden we niet maken, of alleen als we er echt niet onderuit konden. We zouden 's avonds niet later dan om elf uur naar bed gaan en goed eten. Pas als er na enkele weken nog geen verbetering zou zijn, was er voldoende aanleiding om verdere stappen te nemen. Misschien een onderzoek door Kees met wie, vanwege de vriendschap,

misschien ook makkelijker en opener gepraat kon worden.

Het was eigenlijk een slappe en onbevredigende beslissing, niet genomen uit wijsheid maar uit angst. De kans dat hij inderdaad aids had was niet ondenkbaar. Peter wist dat een van zijn ex-vriendjes een jaar geleden aan aids was overleden. Dichter bij huis kon het haast niet komen. We moesten wel degelijk rekening houden met die mogelijkheid. Als ik de ontwikkelingen van de weken daarvoor bekeek, moest ik bekennen dat de angst bij mij alleen maar toenam. De tekenen wezen steeds sterker in de richting van aids. Er zat, voor zover ik dat kon beoordelen, geen vooruitgang in. Het stond stil, of het verergerde. De ene ontsteking loste de andere af. Er was praktisch geen dag meer dat hij zich goed voelde. Dat vergrootte alleen maar de angst, wat zijn maag weer geen goed deed. Hij raakte op deze manier in een letterlijke moordende, vicieuze cirkel.

De rest van onze vakantie verliep een stuk beter. Waarschijnlijk had het gesprek de lucht aardig geklaard en hadden mijn argumenten hem enigszins gerustgesteld.

6

Meteen na terugkomst in Nederland viel ons drukke bestaan weer over ons heen. Mijn ouders hadden ons opgehaald van Schiphol en onze eerste gang was naar de zaak, waar mijn vader ons trots het resultaat van zijn arbeid liet zien. Het was verbluffend, ze hadden keihard gewerkt en in een week tijd was de kelder veranderd in een prachtige, strakke ruimte. Er hoefde alleen nog maar te worden geschilderd en ingericht. Om dat te doen hadden we nog negentien dagen. Van ons voornemen om het na de vakantie wat rustiger aan te doen kwam dus niet veel terecht.

We stonden iedere morgen weer om zeven uur naast het bed. Om half acht vertrok ik naar school en Peter naar de zaak. Vanuit school reed ik naar de zaak, om een paar uur in de nieuwe salon te schilderen, terwijl Peter nog volop bezig was met klanten. 's Avonds rond zeven uur vertrokken we samen naar huis, waar dan het huishouden, de administratie en mijn werk voor school nog op ons wachtten.

Uit die periode stamt de volgende aantekening in mijn dagboek gemaakt halverwege januari, 's nachts om half een;

Het is midden in de nacht. Peter slaapt. Ik ben nog wakker en probeer tv te kijken. We hebben vanavond weer ruzie gemaakt, ditmaal om zijn moeder. Zij was de uiteindelijke aanleiding, de oorzaak ligt dieper.

Peter is ziek, erger dan we tot nog toe hebben gedacht. Ik heb mijn angst tot nu toe alleen verteld aan Els, in een brief. Ik ben bang en verdrietig. Ik ben weer eens ten einde raad, ik wil rust en vergetelheid, maar het lukt me niet. Ik ben zo bang voor wat er komen gaat. Ik ben bang dat ik niet de kracht zal hebben om Peter te steunen bij wat er komen gaat. Ik ben zo bang dat hij dood zal gaan. Ik ben nu te dronken en te emotioneel om de dingen behoorlijk op te schrijven. Ik kan niet meer helder denken. Morgen

misschien, Oh, laat er altijd een morgen zijn, voor Peter en voor mij! Ik moet alles opschrijven, alles, opdat ik het nooit meer vergeet.

Die ruzie ging er eigenlijk om dat ik vond dat Peter onze afspraken tijdens de vakantie totaal was vergeten. In de vakantie hadden we afgesproken om ons geen echt noodzakelijke sociale verplichtingen op de hals te halen. We waren nauwelijks een week thuis of Peter had zijn moeder aan de telefoon, die een of ander moeilijk verhaal ophing over het feit dat zij de hele week alleen zou zijn. Alle familie was weg en al haar kennissen ook; zij zou zo eenzaam zijn. Hij had een uitstekende band met haar, belde haar meerdere malen per dag. Na het overlijden van zijn vader, voelde hij een sterke verantwoordelijkheid voor haar. Zij voelde zich eenzaam als weduwe na een huwelijk van bijna 40 jaar en vroeg in mijn ogen daardoor veel van haar kinderen. Peter was er gevoelig voor en had haar al half beloofd dat ze dan maar een weekje bij ons moest komen logeren. Toen ik dat hoorde ontplofte ik! Geen sociale verplichtingen, omdat hij alle rust nodig had en dan nodigde hij uitgerekend zijn moeder uit voor een week. Zij leek mij op dat moment de grootste energievreetster ter wereld! Ik was in tijden niet zo kwaad geweest. Het kwam tot een flinke uitbarsting.

Dit voorval was typerend voor een hele serie van dergelijke voorvallen: zijn voortdurende strijd tussen enerzijds het gigantische verantwoordelijkheidsgevoel dat hij ten opzichte van mensen had en anderzijds zijn fysieke onvermogen om hier iets mee te doen. Zijn plichtsgevoel bracht in die tijd vaak conflicten tussen ons teweeg, omdat ik zag dat het meestal ten koste van hemzelf ging. Vooral het contact met zijn moeder vergde veel van hem. Peter had buitengewoon veel geduld en begrip voor haar, maar de onverdraagzaamheid ten opzichte van zijn moeder groeide met zijn zieker worden. Steeds sneller ergerde hij zich aan haar en steeds vaker beëindigde hij een gesprek met haar door kwaad de telefoon op te hangen. Op den duur verbood hij haar om nog te bellen.